

De Moderne Bijbelkritiek

De moderne bijbelkritiek wordt gerekend tot een van de vruchten van het Modernisme, een richting waartegen de Katholieke Kerk felle gevechten heeft geleverd met als climax de encycliek van Paus Pius X uit 1907, “Pascendi” geheten, waarvan een leesbaarder versie het jaar nadien verscheen als “De Catechismus van het Theologisch Modernisme”. (1) Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) heeft het Modernisme snel terrein gewonnen en het is tegenwoordig al wat de klok slaat.

In dit artikel zal een korte schets worden gegeven van de historische ontwikkeling van de moderne bijbelkritiek en van wat het inhoudt. Het accent ligt op het Katholicisme, maar veel van wat hier besproken wordt heeft ook het Protetantisme niet onberoerd gelaten. Het is des te actueler nu de grote oecumenische beweging van start is gegaan in navolging van de bejubelde toespraak van Paus Fransiscus in de Verenigde Naties. He-las, deze paus is in hart en nieren een Modernist en volgeling van de ketterse Spinoza.

1 – Een korte historiek

Laat het geen geheim zijn. De tekenen bedriegen niet. Het einde der tijden nadert als opmaat voor het Vrederijk, voorafgegaan door Jezus' komst in heerlijkheid. De tekenen van Zijn glorievolle wederkomst staan beschreven in de Heilige Schrift, in de Evangelien, in de brieven van de apostelen Petrus en Paulus. Het eerste Bijbelse teken is de verspreiding van de dwalingen die tot verlies van het geloof leidt onder de Christenen en hun voormannen. Deze dwalingen worden gepropageerd door valse leraren, door vermaarde theologen die niet meer de waarheid van het Evangelie onderwijzen, maar hun podium misbruiken voor de verkondiging van verderfelijke dwalingen die zijn gebaseerd op verkeerde en menselijke overwegingen. Het onderricht van de dwalingen is er oorzaak van dat veel mensen het ware geloof hebben verloren. De Tweede Petrus-brief zegt:

«« Er zullen onder het volk valse leraars komen, zoals ook onder u valse leraars zullen komen, die verderfelijke ketterijen in de leer zullen doen binnensluipen. Daarmee verloochenen zij zelfs de Heere, Die hen gekocht heeft, en brengen zij een snel verderf over zichzelf. En velen zullen hen, door wie de weg van de waarheid gelasterd zal worden, op hun verderfelijke wegen navolgen. En zij zullen u door hebzucht met verzonnen woorden uitbuiten. Het oordeel houdt zich reeds lang met hen bezig en hun verderf sluimert niet. »» (2 Petr. 2:1-3)

De vader van de moderne bijbelkritiek is Spinoza (1632-1677). De principes daarvan worden op een rijtje gezet in het “Theologisch Politiek Traktaat” dat hij anoniem in 1670 publiceerde. Na een gunstig onthaal leidde dat kort nadien tot een storm van kritiek. Spinoza gaf daarin zijn meest systematische kritiek weer op het Jodendom en van godsdienst in het algemeen. Hij verwierp zaken als profetie en het bovennatuurlijke en beargumenteerde dat God uitsluitend via de natuurlijke wetten handelt van zijn eigen natuur, dat wil zeggen dat God en de natuur hetzelfde zijn. Bovendien verwierp hij categorisch dat God enig doel voor ogen zou hebben. Spinoza was goed bevriend met de Franse priester Richard Simon (1638-1712). Simon hield ervan zich een Spinozist te noemen. Hij verdedigde de Tractatus en bejegende eenieder die het bekritiseerde met de grootste minachting. Simons baanbrekende werk “Histoire critique du Nouveau Testament” was op dezelfde leest geschoeid als de Tractatus en zou één jaar na Spinoza’s overlijden worden gepubliceerd. Door een decreet van de koninklijke raad van Frankrijk werd de gehele uitgave van 1300 boeken in beslag genomen en verbrand, maar één exemplaar ontkwam en werd spoedig daarna in Amsterdam herdrukt. Richard Simon was hoofd van de Rozenkruisers en zou worden opgevolgd door James Anderson die de beweging in 1717 omvormde tot wat wij kennen als de Vrijmetselarij.

Een volgende belangrijke stap op de weg naar de afbraak van ons geloof was de kleine synode van Pistoia in Italië uit 1786. Deze synode was remarkabel omdat het aan de vooravond van de Franse Revolutie een aantal nieuwigheden introduceerde verborgen achter het rookgordijn van een heel dubbelzinnige taal, het waarmerk ook van het laatste concilie. Dat nu kan als het geboortjaar van het Modernisme worden beschouwd, zij het dat deze nog in zijn kinderschoenen stond. Paus Pius VI veroordeelde in zijn constitutie “Auctorem Fidei” (ter bescherming van het geloof) de 85 stellingen van de synode van Pistoia. In zijn inleiding staat:

«« Om de Katholieke oren niet te kwetsen, hebben de vernieuwers hun kronkelpaden door een geraffineerd en schijnbaar onschuldig taalgebruik gecamoufleerd. Hiermee wilden ze een weg banen om onopvallend en zoetgevooid dwalingen in de zielen binnen te brengen. Als de waarheid eenmaal was aangetast konden ze door middel van kleine wijzigingen in de zinsbouw of door toevoegingen de tot ons heil strekkende geloofsboodschap verdraaien om de gelovigen langs subtiele dwaalwegen naar hun eeuwige verdoemenis te sturen. Deze omfloerste bedriegerij is boosaardig ongeacht de omstandigheden waarin het geschiedt. Om heel goede redenen is dit voor een synode onacceptabel wiens hoogste glorie dient te bestaan uit de duidelijke onderwijzing van de waarheid, waarbij (dankzij een zorgvuldig taalgebruik) ieder gevaar van een foutieve interpretatie wordt voorkomen. »»

2 – Wat is het Modernisme?

In Pascendi wordt het Modernisme als volgt omschreven: *“En thans, als men met één blik heel hun stelsel overziet, wie zal zich er dan over verbazen dat wij dit kenmerken als de opeenstapeling van alle ketterijen?”* Terwijl eerdere ketterijen een of meer waarheden van het geloof aanvielen, waarbij de aanstichters dan meestal de kerk verlieten om er zelf een op te richten, verwerpt het Modernisme praktisch de gehele Christelijke

leer; zij trekt zelfs het bestaan van een persoonlijke God in twijfel of houdt er geen rekening mee. Volgens het Modernisme komt ons godsidee voort uit het schimmige religieuze sentiment van de mens en vindt niet zijn ontstaan in een objectieve waarheid. De formules die we gebruiken om een religieuze waarheid uit te drukken zijn hiermee afgezwakt tot louter symbolische uitspraken. Hoe dit kan doorwerken blijkt als we even een sprong in de geschiedenis maken. Een vijftal jaar na het concilie, zo rond 1970, hield het Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut van de Radboud Universiteit (het Kaski) onder de priesters in de binnenstad van Den Haag een enquête. En wat bleek? Voor bijna iedereen – de uitzonderingen waren zo zeldzaam dat ze niet in de uitkomst van de enquête werden verwerkt – had God opgehouden nog betekenis te hebben in hun leven; Hij was niet veel meer dan een naam geworden ver weg aan de horizon.

Een teken aan de wand is dat de dwaalleraars zich tegenwoordig in de schoot van de Kerk bevinden en die weigeren te verlaten. Pius X, de schrijver van Pascendi, begint zijn relaas:

«« Aan de ons van godswege toevertrouwde zending om Zijn kudde te weiden heeft Jezus Christus als eerste plicht verbonden om met de grootste zorg de aan de heiligen toevertrouwde geloofsschat in stand te houden, zowel tegenover de wereldse spitsvondigheden als de kritiek van een foutief gerichte zogenaamde wetenschap. Ongetwijfeld is er geen eeuw geweest zonder dat het Katholieke volk nood had aan een dergelijke waakzaamheid; want nooit heeft het onder aansporing van de vijand van de mensheid aan lieden ontbroken van verderfelijke taal (Hand. 20:30), aan verspreiders van nieuwigheden en verleiders (Tim. 1:10), noch aan slaven van dwaling die tot dwaling verleiden (2 Tim. 3:13). Helaas dient te worden vastgesteld dat in de laatste tijden (dus begin 20^e eeuw) het aantal van de vijanden van Christus' Kruis buitensporig is toegenomen. Zij leggen zich met een nieuwe en bijzonder verraderlijke behendigheid erop toe de levenskracht van de Kerk af te tappen en willen zelfs, indien dat mogelijk ware, het rijk van Christus omverwerpen. »»»

3 – De tekstuele kritiek

Indien wij spreken over de Bijbel, spreken wij over de openbaringsgave bij uitstek. Het is daarom interessant na te gaan hoe de Modernist daarover denkt. De Modernist meent dat het religieus gevoelen, zoals zich dat aan het bewustzijn toont, een openbaring is zo niet het begin van een openbaring. Waarlijk, zegt hij, kan 'God' zoals 'het' zich – zij het uiterst vaag – aan de ziel meedeelt, niet dezelfde religieuze betekenis hebben als de openbaringsgave? En verder: Aangezien God zowel het doel als het begin van het geloof is houdt deze openbaring in dat het geopenbaarde en de openbaarder die wij God plegen te noemen identiek zijn. Uit deze bizarre voorstelling van zaken volgt dat iedere godsdienst vanuit het voor deze godsdienst geldende perspectief dient te worden bekeken voor zowel het natuurlijke als bovennatuurlijke aspect. Hieruit volgt dat iedere godsdienst, om het even welke, ons respect verdient! Dit leidt ook tot de uiterst vreemde conclusie dat in geloofszaken de enig objectieve maatstaf het subjectieve is.

Bij dit proces, waaruit volgens de Modernist het geloof en de openbaring ontspringen, moet men vooral letten op de implicaties daarvan op de 'tekstuele kritiek'. (2) Met dit belangrijk wapen uit het Modernistisch arsenaal wil men ontrafelen wat in de oorspronkelijke manuscripten heeft gestaan en dat blijkt bij nader inzien bitter weinig te zijn. Natuurlijk, al het andere zou daar later aan zijn toegevoegd en door andere auteurs.

Om te verklaren hoe de Bijbel middels folkloristische fantasieën is uitgebreid, maken de Modernisten gebruik van het principe van de 'begeestering': middels het geloof overstijgt het fenomeen zijn eigen realiteit. Het geloof spant zich in om het fenomeen door

een begeestering aan het vermeende goddelijke aan te passen. Daarna volgt een deformatie omdat het geloof, dat het fenomeen aan tijd en ruimte onttrekt, daar zekere kwaliteiten aan toekent die het in wezen niet kent. Een simpel voorbeeld zal de zaak helder voor ogen stellen. In de persoon van Jezus Christus, zo zeggen zij, ontdekt het wetenschappelijk historisch onderzoek alleen maar een 'mens', en zij dient zich daartoe te beperken. Vanuit historisch perspectief moet men elke schijn van goddelijkheid trachten te vermijden. Pascendi verwijst eerst naar het agnosticisme, wat de leer is van het niet kunnen kennen van de diepere realiteit der dingen. De agnosticus beweert dat Gods bestaan niet kan worden afgeleid uit de zichtbare dingen – Paulus schrijft aan het begin van de Romeinenbrief juist het tegendeel. Het gevolg hiervan is dat er binnen dit systeem geen redelijke argumenten bestaan om in de Bijbelse God te geloven en vanzelfsprekend volgt daaruit dat wonderen en profetieën als ireëel worden beschouwd. Het goddelijke bestaat volgens de agnosticus wel maar daar kan verder niets over worden gezegd, want God deelt zich niet rechtstreeks aan de mens mee. Volgens het zojuist besproken eerste effect is de historische Jezus door het geloof getransfigureerd. Wil men de echte Jezus leren kennen, zal men alles uit het Bijbels verslag moeten schrappen dat Hem boven de geschiedkundige feitelijkheid uittilt. Het is immers zo dat de Jezusfiguur zoals Hij tijdens Zijn leven bestond door het geloof is misvormd. Door het tweede effect moeten daarom alle woorden en daden uit het Bijbels relaas worden geschrapt, ja alles wat niet bij Zijn karakter past, Zijn leefomstandigheden en opvoeding, conform de vigerende omgevingsfactoren. Alleen langs die weg is het mogelijk de historische of 'ware Jezus' te leren kennen, als zijnde een mens ónder de mensen, en ván de mensen. Met deze idiote voorstelling van zaken durven onze theologen zich ook nog gelovigen te noemen!

De extreme minachting voor de Heilige Schrift toont zich ook anders. De Modernisten vinden dat bepaalde daarin voorkomende argumentaties nergens op slaan omdat daartoe de rationele basis ontbreekt, zoals bij de gebruikelijke heenwijzingen naar de profetieën. Omdat profetieën volgens hen niet kunnen bestaan hoeft en mag daar geen aandacht aan worden besteed in termen van een reële toekomstvoorspellende waarde. Aangezien reële profetieën in de ogen van de Modernistische apologeten onmogelijk zijn leggen zij die uit als door het 'leven' gewettigde kunstgrepen die opportuun zijn voor de dienst van de prediking. In die zin geeft een profetie een gewenste tendens aan, een lofwaardig streven, die de gelovigen in een literair hoogstaande taal een sjabloon aanreikt voor een nog te vormen werkelijkheid, die daardoor bezig is te worden 'gemaakt'. Omdat men iets wil, luidt een bekend spreekwoord, gebeurt het ook. Wat Christus' komst betreft toen Hij tweeduizend jaar geleden verscheen, erkennen zij, méér nog verzekeren, dat Hij zich kennelijk heeft vergist in de vaststelling van de tijd waarin het Godsrijk op aarde gestalte moest krijgen. In profetische termen was hier sprake van een anachronisme. Te durven zeggen dat Jezus Christus zich heeft vergist en een profetisch anachronisme was! Dat is de onbeschaamdheid ten top! Toch zien zij daarin niets verwonderlijks want, zeggen ze, ook Hij was onderworpen aan de levenswetten! Ze geven toe dat Hij een uitzonderlijk mens was maar desalniettemin was Hij een mens. Indien dit enkelen waren die zo denken viel daar nog mee te leven maar deze opvattingen hebben als een besmettelijke ziekte om zich heen gegrepen!

Ten aanzien van de verhouding tussen geloof en wetenschap huldigen de Modernisten het idee dat er nooit een botsing kan ontstaan tussen geloof en wetenschap want ieder begeeft zich op zijn eigen terrein. Volgens de historicus sprekend in zijn wetenschappelijk jargon begeeft Jezus Christus zich uitsluitend in de objectieve historiciteit. Wat de gelovige betreft begeeft Jezus Christus zich uitsluitend in de door het geloof gecreëerde werkelijkheid, een virtuele geen reële werkelijkheid. Dat het objectief historisch onderzoek anders uitwijst daar wil de Modernist gemakshalve aan voorbijgaan of hij zal dat met veel aplomb afwijzen. Voorts zegt de Modernist: Omdat hun terreinen methodisch van elkaar zijn afgescheiden kunnen ze, wil men consequent zijn, elkaar nooit

ontmoeten en is er dus nooit een onoplosbaar conflict. Weliswaar zijn er goddelijke manifestaties die tot de wereld der verschijnselen behoren, maar wanneer die in een later stadium worden getransfigureerd om in hun nieuwe kledij deel te gaan uitmaken van het geloof zijn ze aan de zintuiglijke wereld onttrokken en zijn daarmee onwetenschappelijk geworden. Het spreekt vanzelf, zegt de Modernist, dat wanneer het geloof zich bezighoudt met veronderstelde zintuiglijke manifestaties het zich dan aan de wetten, het toezicht en het oordeel van de wetenschap en het geschiedkundig onderzoek zal moeten onderwerpen.

Op grond van het voorgaande spreekt het vanzelf dat de Modernist maar één antwoord heeft en dat is dat die dingen nooit kunnen hebben bestaan, terwijl de Christen dankzij de eigentijdse getuigenissen, die nauwkeurig zijn opgetekend, maar tot één conclusie kan komen: ja, die dingen en nog veel meer zijn geschiedkundige feiten die zich metterdaad hebben voorgedaan! Daarom hoeft de gelovige niet alleen te geloven maar mag hij ook weten dat zijn geloof redelijk onderbouwd is.

De Katholieke leer zegt dat de eerste plicht van de liefde niet ligt in het toestaan van verkeerde ideeën, hoe goedbedoeld die ook mogen zijn, noch in het theoretisch en praktisch negeren van dwalingen en gebreken waarin we onze broeders en zusters verzonken zien. (...) Tevens zij opgemerkt dat terwijl Jezus vriendelijk was tegenover zondaars en degenen die op drift waren geraakt, Hij hun verkeerde ideeën niet respecteerde hoe oprecht ook. Hij hield van allen, maar onderwees hen om ze te kunnen bekeren en redden.

Paus Pius X: Ons Apostolisch Mandaat, 25-8-1910

Meer duidelijkheid over de Modernistische uitgangspunten komt naar voren uit hun opstelling. Als je hen beluistert zou men kunnen denken dat ze zich tegenspreken, dat ze wifelend en onzeker zijn, maar dat is allerm minst het geval. Bepalend is dat ze een radicale scheiding zien tussen de twee richtingen van geloof en wetenschap. Daardoor lijkt het dat ze een gespleten persoonlijkheid hebben want soms is bij hen de 'gelovige' aan het woord en dan weer de 'zuivere rationalist' terwijl het expressies zijn van één en dezelfde persoon. Als zij de godsdienstige feiten als een geschiedenis bestuderen repen de Modernisten met geen woord over de godheid van Jezus Christus. Dat zou irrelevant zijn. Maar als zij de preekstoel beklimmen beamen zij dat volmondig. Hun methodiek mondt uit in de vernietiging van elke rechtgeaarde religie met als eindresultaat het rationalistisch denkend atheïsme of aan de andere kant van het spectrum het afgodisch heidendom. Een wel zeer trieste aangelegenheid!

4 – Oorzaken van het verval

Waarom laat God de afval geschieden? *“Omdat men de liefde voor de waarheid niet heeft aangenomen.”* (2 Thes. 2:10) Dat is een waarheid die we telkens ervaren als wij mensen op de simpele evangelische waarheden willen wijzen en op het feit dat we nu in de tijd leven waar het boek Openbaring over spreekt. Men sluit dan de oren en weigert verder te praten. Dat gebeurt niet altijd maar wel heel vaak. En hoe komt het dat die liefde voor de waarheid ontbreekt? De encycliek Pascendi van Pius X geeft daar

antwoord op. Hij ziet het onzindelijk denken als oorzaak van de verdwazing, nader gedefinieerd als abnormale nieuwsgierigheid en hoogmoed. Ook duidt hij het intellectualisme aan als tweede belangrijke oorzaak.

Normale nieuwsgierigheid is gezond, vindt de paus, maar die kan ontsporen. De paus citeert dan zijn voorganger Paus Gregorius XVI (1831-1846) uit diens encycliek "Singulare Nos" (§ 8):

«« Wat een droeve gewaarwording om aan te zien hoezeer het menselijk denken ontspoot wanneer de geest van nieuwigheid de vrije teugels krijgt. In strijd met de apostolische vermaning wil men meer te weten komen dan ons toekomt. In overmoedig zelfvertrouwen probeert men de absolute waarheid buiten de Kerk om te vinden terwijl deze zich daarin als altijd zonder vlek of rimpel bevindt. »»

Maar een erger kwaad dan een overdreven nieuwsgierigheid vindt hij de hoogmoed. Ja, geen weg die rechter en sneller naar het Modernisme gaat dan de hoogmoedige trots. Het is de hoogmoed, niet anders dan de hoogmoed, die een onvergelijkelijke invloed uitoefent op de ziel, wat tot een verstarring van het gemoed leidt en de geest verblindt. Als een kloek met haar kiekens drentelt de hoogmoed op het erf, is er niet van weg te denken. Zij pronkt met al haar veren. Geen enkel deel van de Modernistische leer is daarvan gevrijwaard. En dan geeft Z. H. de Paus een nadere toelichting op wat die hoogmoed inhoudt:

«« Hoogmoed is dat overdreven zelfvertrouwen waardoor men zichzelf tot de maat der dingen stelt. Hoogmoed is die verwaande eerezucht waardoor de mens zichzelf als enige bezitter van de waarheid ziet totdat hij in trotse zelfgenoegzaamheid denkt: 'Ik ben veel beter dan de rest!' Om te bewijzen dat hij boven alles en iedereen verheven staat schaart hij zich achter de grootste absurditeiten. Hoogmoed is die rebelse geest die eist dat het rechtmatig gezag voor de vrijheidsdrang zwicht. Hoogmoed is die aanmatigende houding die van iedereen aanpassing eist behalve van zichzelf. Hoogmoed is allergisch voor zelfs de minste kritiek. Het komt neer op een pedanterig gebrek aan eerbied voor, om het even welk gezag, het opperste gezag dat alleen God toekomt niet uitgesloten. »»

Tot slot merkt de paus op: *"Neem een leek of meer nog een priester die het fundamentele gebod van het Christelijk leven uit het oog heeft verloren dat zegt dat wij aan onszelf moeten verzaken. Welnu, die man is rijp voor de Modernistische ketterijen. Indien iemand Jezus Christus niet als zijn redder in nood weet te omhelzen, de hoogmoed niet uit zijn hart heeft gebannen, zou het verbazingwekkend zijn als het anders was."*

Na het onzindelijk denken als oorzaak van het verval te hebben besproken geeft de paus een nadere aanduiding van het intellectualisme, wat de intronisatie van de ratio is, een nieuwe god. Zo zegt hij: *"Het is het gebrek aan kennis waar men aan ten onder gaat waarbij men een exclusieve aandacht heeft voor de vermeende subliemiteit van zijn eigen intellectuele prestaties."* Volgens de Modernist huist kennis in de rede. Zo iemand wordt met recht een rationalist genoemd. Een rationalist is iemand die uitsluitend op eigen waarneming en verstand afgaat. Hij ziet de mens als lichaam en verstand, maar de mens is meer dan dat; is een vereniging van geest, ziel en lichaam; het verstand is slechts één der zielsvermogens. Wegens de innige vereniging van ziel en lichaam lijkt het alsof het verstand zich alleen in de hersens bevindt. Maar een geest, zoals een engel, kan toch ook denken? En heeft toch geen hersens.

Ondanks hun gebrek aan kennis paraderen de Modernisten graag als kerkleraar zodat men warempel respect voor ze zou kunnen gaan opbrengen. Zij prijzen de moderne filosofie ten hemel en zien minachtend neer op het traditionele scholastieke onderwijs

(de wijsgerige benadering van Thomas van Aquino). Door bedrieglijke schijn misleid hebben de Modernisten alleen het eerste omhelsd terwijl zij onkundig zijn gebleven van het ander dat ze zonder reden hebben verguisd. Daarom missen ze het nodige inzicht en dialectisch talent om verwarde logica te ontrafelen en drogredenen de pas af te snijden. Ter conclusie zegt de paus dat het hele systeem met al zijn dwaalwegen uit een verbintenis is ontstaan tussen de theologie en de moderne filosofie, die in wezen ketters is.

Hubert Luns

[gepubliceerd in “Profetisch Perspectief”, winter 2015 – Nr. 89]

Noten

(1) “De Catechismus van het Theologisch Modernisme” is door ondergetekende in modern Nederlands gezet en van commentaar voorzien (staat op het internet). In dit artikel wordt daaruit ruim geciteerd, zonder altijd aan te geven dat het een citaat is.

(2) Tekstuele kritiek is de richting die de precieze herkomst van een tekstoverlevering tracht te achterhalen, ervan uitgaande dat een tekst uit de oudheid in de loop der tijd is verbasterd. Dat is een boude en onbewezen stelling voor wat de Bijbel betreft. Zou de goddelijke auteur er niet op toezien dat Zijn eigen tekst gehandhaafd blijft? De tekstuele kritiek houdt zich tevens bezig met de vraag of de aangeduide auteur de ware is. Misschien ook, zo wordt verondersteld, is het werk een compositie van meer dan één auteur dat ooit aan elkaar werd geregen zodat het lijkt dat sprake is van één auteur.